

Utvalgsleder Anne Engers tale 4. mars 2013 ved overlevering av NOU 2013: 4 Kulturutredningen 2014

Statsråd, kjære alle sammen!

Det er med glede og en viss spenning jeg i dag skal få legge fram Kulturutredningen 2014.

Først vel jeg få benytte anledningen til å takke:

- Regjeringen for oppdraget
- Kulturdepartementet for gode arbeidsmuligheter – på egne premisser
- Vi vil også takke for alle innspill og ulike typer dialog med aktørene i kulturlivet
- Skriftlige innspill er tilgjengelige på nettet
- Lister over organisasjoner, institusjoner og enkeltpersoner vi har møter med og eller fått innspill av er trykt i NOUen.
- Takk også til Arne Nøst som har illustrert, forfattere som har gitt oss tillatelse til å trykke dikt og tekster og fin jobb med trykking.

Vi takker alle som har bidratt!

Utvalget ble oppnevnt i mars 2011 og er bredt sammensatt av personer fra ulike deler av kulturlivet og fra ulike deler av landet. Innstillingen er enstemmig.

Vårt mandat har vært å utrede utviklingen i norsk kulturpolitikk i perioden som omfattes av de to kulturløftene. Det vil si i perioden fra 2005 og fram til i dag.

- Utvalget ble bedt om å gå gjennom og vurdere mål, virkemidler og tiltak i kulturpolitikken.
- Vi skulle se på relevansen av de nasjonale kulturpolitiske målene sett i lys av samfunnsutviklingen

Videre ble vi utfordret til å gi en prinsipiell begrunnelse for kulturpolitikken og komme med innspill til en helhetlig og overordnet kulturpolitikk

Dette var med andre ord en omfattende og spennende utfordring. Vi håper utredningen vil vekke interesse og debatt.

Det er store variasjoner og kompleksitet i hvordan kulturlivet finner sin form. Det kan være avhengig av enkeltpersoner og ulike forutsetninger og fortrinn. Jeg vil si: heldigvis er det sånn. Utvalget har vært opptatt av å se de lange linjer, overordnede og tunge trendene og jeg vil i det følgende tegne et bilde av dette. Utredningen er delt i fem deler.

Historisk bakgrunn.

Utvalget har valgt å beskrive utviklingen fra 1814. Dette var et naturlig valg av flere grunner. Jeg vil kort peke på tre forhold.

- Neste år er det grunnlovsjubileum. Grunnloven er viktig i vårt land.
- Hendelsene i 1814 ble begynnelsen på en periode med nasjonsbygging. Her sto kulturnasjonen sentralt. Det var en kulturell blomstringstid. Her nevner jeg de store institusjoner, brytningen sentrum/periferi motkulturene, og ikke minst kunstnerens betydning for bygging av kulturnasjonen. Disse historiene forteller om samspill mellom impulser og krefter her hjemme og utenfra. Flere av våre mest markante kunstnere levde store deler av de mest skapende år av livene sine i andre deler av Europa. Slik har norsk kultur utviklet seg i kontinuerlig samspill med krefter både innenfra og utenfra.
- Gjennom årene har Grunnloven blitt endret for å tilpasse seg nye tider. I år feirer vi at det er 100 år siden kvinner fikk stemmerett på lik linje med menn. Alminnelig stemmerett for menn kom 15 år tidligere. Forbudet mot jesuitter og jøders adgang til Riket ble opphevet først i henholdsvis 1956 og 1851, da etter iherdig innsats fra Henrik Wergeland. Sist ble Grunnloven endret i mai 2012 basert på et bredt forlik i Stortinget. Her slås verdigrunnlaget fast: "Værdigrunnlaget forbliver vor kristne og humanistiske Arv. Denne Grundlov skal sikre Demokrati, Retstat og Menneskerettighederne."

Vi starter ikke med blanke ark. Norge har en kristen og humanistisk arv.

Kulturpolitikken berettigelse:

Utvalget har foretatt en vurdering av selve kulturbegrepets innhold. Det er ulik tenkning og tradisjon for avgrensning av kulturbegrepet i ulike land. Vi har i

denne sammenheng vurdert det såkalte utvidede kulturbegrep som ble lansert på 70-tallet. Et tiår som står for stor satsning både på kunsternes levekår og på oppbygging av det lokale kulturliv.

Jeg skal komme tilbake til behovet for et lokalt kulturløft og behovet for å styrke den kulturelle grunnmuren. Her vil jeg nevne at vi velger å nedtone idrett. Dette betyr ikke at vi overser eller undervurderer idrettens betydning. Slett ikke! Men når vi snakker om kulturpolitikken virkeområde vil vi fremheve ytringskultur. Begrepet er kanskje litt fremmedartet, men det viser til kunstnerisk virksomhet i vid forstand og til kulturarvrelaterte virksomheter som museer, bibliotek og kulturminnevern. Etter utvalgets oppfatning må kulturpolitikken ha et særlig ansvar for å ivareta nettopp disse uttrykksformene, institusjonene og arenaer de utspiller seg på.

Utvalget mener at ytringskultur har særskilte betydninger for samfunnet som gjør at offentlig myndigheter plikter å opprettholde og utvikle disse arenaene og institusjonene.

Etter vårt syn er det særlig tre hensyn som begrunner kulturpolitikken:

- Kulturlivets rolle som infrastruktur for demokrati
- Viktigheten av å sikre rettferdighet i kulturlivet, eller det vi kaller kulturelt medlemskap
- Ansvarer vi har overfor kommende generasjoner for å opprettholde og utvide mangfoldet i kulturlivet

La meg utdype dette. Rundt de ulike former for kunstnerisk og kulturell aktivitet oppstår det et offentlig rom for meningsutvikling og debatt. Det er møteplasser der vi tilegner oss kunnskap og innsikt i ulike former, hvor vi siviliseres og dannes - utvikles som myndighet mennesker. På disse arenaene blir virkelighetsoppfatninger og fellesskapsforståelser som ligger til grunn i politikken hele tiden satt på prøve. Her blir ytringsfriheten omgjort til praksis – meninger brytes. Et rikt og variert kulturliv gjør demokratiet til en levd erfaring.

I dette ligger også at vi ser på kunst og kultur som ressurser som er ulikt fordelt i befolkningen. Velstandsøkningen i Norge de siste tiårene og den digitale kulturdistribusjonen har bidratt til at befolkningen i dag har en tilgang på kulturprodukter som man knapt kunne forestille seg for få år siden.

Samtidig har de sosiale forskjellene i Norge økt, og dette gjenspeiles i befolknings kulturbruk. Befolkningen i Norge har også endret seg til å bli mer

kulturelt pluralistisk. Begge disse utviklingstrekkene understreker betydningen av en offensiv kulturpolitikk som bidrar til rettferdighet i kulturlivet.

Både demokrati- og rettferdighetshensynet tilsier at mangfold i kulturlivet må være et viktig mål. Mangfold kan forstås på mange måter. Mangfoldsmålet er også en selvstendig begrunnelse for kulturpolitikken. Slik vi ser det har samfunnet ansvar for å opprettholde og utvide det kulturelle mangfoldet i kulturlivet. Det er et ansvar for kommende generasjoner. Men det er også et ansvar globalt. Vi skal ta vare på vår del av det globale kulturmangfoldet. Det gjelder ikke minst språkene i Norge.

Her anbefaler jeg dere å studere Måse og gran av Jon Fosse som er inntatt i innstillingen på side 52.

Så over til kulturpolitikken etter 2005 og tilrådinger framover

Denne delen er igjen delt inn i to nemlig den statlige kulturpolitikken og den kommunale og fylkeskommunale kulturpolitikken.

Kulturløftene I og II er både en oppstilling av konkrete tiltak og mål på ulike områder for kultursatsning i to Stortingsperioder. I tillegg til det, er den økonomiske rammen for kulturløftene fastlagt til en prosent av statsbudsjettet. Det var en erkjennelse av at det måtte et skikkelig økonomisk løft til for å nå målene som var satt.

Dette er bakgrunnen for at bevilgningen til kultur siden 2005 og fram til i dag er fordoblet. Grov regnet er bevilgningene økt fra 5 milliarder til nær ti milliarder. Det er veldig mye penger. Et slikt økonomisk løft, tror jeg, må være enestående også internasjonalt.

Som alle vet er Norge er en ung kulturnasjon. Det økonomiske løftet har vært nødvendig og en prisverdig politisk prioritering. Samtidig er det opplagt viktig å foreta en slik gjennomgang som vi har gjort, kvalitetssikre og eventuelt justere kursen.

For å få et godt bilde av effekten av Kulturløftet har vi valgt å ”følge pengene”.

Her vil jeg velge ut noen områder som illustrerer situasjonen. Hovedtegningen er at de fleste har fått mer penger. Hvis vi skal trekke fra nyskaping er det sjangerutvidelse innen musikk. Det vil si oppbygging av det rytmiske feltet. Satsning på frivillighet gjennom momskompensasjonsordningen er det området som definitivt har fått høyest vekst.

Når det gjelder institusjoner har det vært et omfattende etablering av nye bygg og scener. Selv om det er lett å peke på fortsatte og nødvendige behov som skal løses, mener utvalget at tiden er inne til å fylle husene og utnytte infrastrukturen med kulturell aktivitet, kunstneriske kvalitet og fokus på publikum.

Kulturinstitusjonene har en nøkkelrolle i kulturlivet, og etter utvalgets syn er det avgjørende å opprettholde og utvikle kulturinstitusjonene innenfor rammen av dagens modell i årene som kommer. Samtidig ser utvalget at den langvarige kostnadsveksten ved kulturinstitusjonene er et problem som ikke har blitt løst i kulturløftperioden. Her må det gjøres grep som kan bidra til at ressursene som går inn i kulturinstitusjoner i større grad omsettes til kunstproduksjon og publikumsopplevelser.

En annen strukturell utfordring Kulturløftet ikke har løst, dreier seg om kvalitetsmålet i kulturpolitikken. I dag er det lite systematisk oppfølging av dette målet i kulturpolitikken. Det er en av grunnene til at vi foreslår en omlegging av eierstyringen av kulturinstitusjonene. Etter vårt syn bør det nåværende mål- og resultatstyringssystemet erstattes av en form for eierstyring som legger mindre vekt på telling og måling og større vekt på kvalitetsutvikling og kvalitetsvurdering. Vi ser for oss en ordning med resultatvurderinger av kulturinstitusjonene hvert fjerde år.

Det er flere kulturpolitiske utfordringer Kulturløftet ikke har løst, som mangfolds- og inkluderingsutfordringen. Utvalget ser at regjeringen har satt disse spørsmålene på den kulturpolitiske dagsordenen, men at det ennå er en lang vei å gå før man har nådd målet om et kulturliv som gjenspeiler mangfoldet i befolkningen.

La meg også nevne utfordringene med kunstneres levekår. Igjen er dette et problem som burde møtes med tydeligere kulturpolitiske grep i årene som kommer. I vår innstilling gir vi noen forslag til en slik strategi. Vi ønsker at de som vil skal få utdanne seg som kunstnere, de representerer en innovativ kraft i samfunnet, men samtidig ser vi at ikke alle som vil kan leve som kunstnere. Når det gjelder den offentlige støtten til kunstnere mener vi at det bør gis mer til færre. Samtidig bør kunstnere stimuleres til å kunne leve av markedsinntekter.

La meg nå gå over til den kommunale og fylkeskommunale kulturpolitikken.

I Kulturløftperioden har den kulturpolitiske oppmerksomhet i stor grad vært rettet mot det statlige nivået, men det er fortsatt slik at kommunene er den

største kilden til offentlig finansiering av kulturlivet i Norge. Bildet vi tegner av det som skjer på kulturområdet lokalt er sammensatt.

- Det er en blomstringstid for festivaler, lokale dager, spel og begivenheter. Dette er viktig og verdifullt
- Det er en stor økning i kommunenes investeringer i kulturbygg og idrettsbygg

Utviklingen av lokale og regionale kulturarenaer de siste årene har vært stimulert av økte statlige midler. Disse midlene styrker den lokale arrangørkompetansen og bidrar til en desentralisering av kulturlivet.

Samtidig opplever fylkeskommuner og kommuner å bli litt ”sjakk matt” i en utvikling som i stor grad handler om forholdet mellom lokale aktører og staten. Kommuner opplever at midlene blir bundet opp av penger fra en pengerik stat. Jeg tror alle er glad for de pengene de får. Men her er nok et spenningspunkt. Utvalget ser at det er et klart behov for å bedre samspillet og dialogen mellom kulturpolitiske myndigheter på kommunalt, regionalt og statlig nivå.

Spørsmålet er så hvordan man kan få til en bedre koordinering samtidig som hensynet til kommunale selvstyre kan ivaretas på best mulig måte. Vi vet at livet leves lokalt. Vi ønsker å bygge opp kulturnasjonen nedenfra. Først ved en slik tenkning kan vi sikre at alle forholder seg til et åpent og inkluderende fellesskap.

Plan og bygningsloven er nettopp endret, slik at planverket i kommunene skal rulleres i begynnelsen av hver nye valgperiode. Fylkeskommunene er en del av dette, og har fått en koordinerende myndighet særlig i plansaker. Det helt nye er at planverket har en samfunnsdel. Utvalget ønsker å ta kultur inn i planprosessen. Dette vil styrke den lokale forankringen og engasjementet for kultur og bidra til bedre samordning og dialog med statlige og fylkeskommunale myndigheter. Det vil også føre til at det kan utløses synergieffekter på tvers av forvaltningsnivåene og fagområdene.

I den grad man kan snakke om tapere i den kulturpolitiske ressurskampen i tiden etter 2005 hører disse til det vi kaller den kulturelle grunnmuren. Statistikken over kommunenes kulturutgifter viser at blant annet folkebibliotek, kulturskoler og fritidsklubber i liten grad har fått del i veksten innenfor kultursektoren i tiden etter 2005. Utvalget oppfatter dette som bekymringsfullt og kortsiktig.

Folkebibliotekene, som er en viktig del av den kulturelle infrastrukturen i Norge, har over tid blitt nedprioritert av myndighetene. Og denne negative utviklingen har fortsatt i kulturløftperioden. Kulturskolen var tiltenkt en rolle som en dynamo eller et ressurscenter for det lokale kulturlivet. Det har ikke skjedd. Og

man er ennå langt unna å kunne oppfylle løftene om at alle barn som ønsker det skal få et kulturskoletilbud til en rimelig pris. Vi ser også at kor, korps og andre frivillige organisasjoner trenger øvingslokaler og lagerplass. Vi mener også at en dirigentlønnsordning det ble skapt forventninger om med Kulturløftet er en god ide.

For å styrke den kulturelle grunnmuren i årene som kommer mener utvalget at Kulturløftet III må være et løft for den kulturelle grunnmuren – et lokalt kulturløft. Her kreves det en økt ressursinnsats fra både stat og kommuner. Vi mener det bør vurderes en øremerking av statlige midler i en periode for å sikre at vi får til et kulturløft lokalt og har i tillegg organisatoriske og juridiske forslag.

Kulturene r sektorovergripende. Ulike departementer har ansvar for kulturaktiviteter og kulturarv. Utvalget mener at det er viktig å styrke kulturdepartementet for på sikre samordning og særlig med sikte på den kulturelle grunnmuren.

- Ansvar for kulturskolene flyttes fra KD til KUD
- Kirkeavdelingen i FAD flyttes til KUD
- Frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner samt fritidsklubber vurderes flyttes fra BLD til KUD
- Kulturminnevernet vurderes overført fra MD til KUD

Når det gjelder det utenrikspolitiske feltet er vi kjent med at det foregår et arbeid med en stortingsmelding. Utvalget forutsetter at kulturministerens internasjonale rolle og ansvarsområde avklares. I en tid hvor kunst- og kulturlivet preges av internasjonalisering og globalisering er det unaturlig om kulturministerens ansvarsområde ender ved landegrensen.